

МАҲОБАТЛИ РАНГТАСВИР ВА АРХИТЕКТУРА ЭЛЕМЕНТЛАРИ ТУЗИЛИШИНИНГ УЙҒУНЛИГИ

Ғофуржонов Жаҳонгир Қозимжон ўғли

Қамолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн

институтининг Дастгоҳли рангтасвир мутахассислиги

2 босқич магистранти

Аннотация: Фреска, мозаика, витраж, сграффито каби услубларни бирлаштирувчи маҳобатли рангтасвир санъати бир неча даврлар давомида биноларни беазаган ва ҳатто бугун ҳам бу услубларга қизиқиш илгаригидек долзарб. Санъатнинг бу тури асрлар оша такомиллашиб келди ва бизнинг кунларда ҳам тобора қамол топаётир. Рангтасвирнинг меъморчилик билан боғлиқ бу тури ўз-ўзича айро кўринишда бўлолмайди. У маълум бир юзада жойлашиб, атроф муҳит билан ажралмас бирликда бўлади. Зеро ўз ривожига эришган маҳобатли рангтасвир асарлари ва улар ўрин олган биноларнинг - замонавий меъморий иншоотларнинг ўзаро уйғунлашуви, санъатлар синтезини ўзида мужассам этади.

Аннотация: Искусство монументальной живописи, сочетающее в себе такие стили, как фреска, мозаика, витраж, сграффито, украшало здания на протяжении нескольких периодов, и даже сегодня интерес к этим стилям актуален как никогда. Этот вид искусства совершенствовался на протяжении веков и становится все более совершенным в наши дни. Этот тип живописи, связанный с архитектурой, не может быть обособленным. Он располагается на определенной поверхности и находится в неразрывном единстве с окружающей средой. Действительно, взаимная гармония произведений монументальной

живописи, достигшие своего развития, и зданий- современных архитектурных сооружений, в которых они расположены, , олицетворяет синтез искусств.

Abstract: The art of monumental painting, combining such styles as fresco, mosaic, stained glass, sgraffito, adorned buildings for several periods, and even today, interest in these styles is more relevant than ever. This art form has been perfected over the centuries and is becoming more and more perfect today. This type of painting associated with architecture cannot be isolated. It is located on a certain surface and is inseparably united with the environment. Indeed, the mutual harmony of the works of monumental painting, which have reached their development, and the buildings - modern architectural structures in which they are located, personifies the synthesis of arts.

Мусаввирлар маҳобатли рангтасвир воситалари кўмагида асар яратадилар ва улар ҳар доим чизматасвир, композиция имкониятларидан фойдаланадилар. Маҳобатли санъат қандайдир ўз-ўзича айро кўринишда бўлолмайди. У маълум бир юзада жойлашиб, атроф муҳит билан ажралмас бирликда бўлади. Монументал-маҳобатли рангтасвир – рангтасвирнинг меъморчилик билан боғлиқ тури; биноларнинг ички қисми, шифтлари, қисман бинонинг ташқи томони деворларига ишланган тасвирлардир. Маҳобатли асар шакли биринчи навбатда унинг маъноси билан ва унинг архитектуравий мажмуада ёки айнан бинода эгаллайдиган ўрни билан белгиланади. Яратилаётган маҳобатли рангтасвир асарлари билан бу асарларни намоён қилиб турувчи меъморий бино хусусиятларини уйғунлаштириш вазифаси доимо бирламчи вазифа қилиб қўйилиши керак.

Инсон гўзалликни идрок этмай ёки гўзалликка интилмаётган ҳаёт кечира олмайди. Инсон табиат ва жамият гўзаллигини ҳис этгунча, узоқ асрлар тараққиёт тарихини босиб ўтган ва шаклланиб борган. Санъат тарихида қайд этилган қанчадан-қанча ғорлар ва қоятошлардаги ҳайвонлар тасвири мана шу

ривожланишни ўзида намоён қилади. Бундай тасвирлар вақт ўтиши билан такомиллашиб, мазмунан бойиб, ўзгариб борган [3.108]. Мукаммал кўринишдаги илк ўрта асрларга тегишли Афросиёб, Панжикент, Варахша деворий суратлари- ноёблиги, гўзаллиги ханузгача томошабинларни ҳайратлантирмоқда. Ўрта асрларда, Амир Темур ва темурийлар даврида ҳам турли мазмундаги деворий суратлар ва безаклар мухташам бинолар, сарой ва масжидларни, мадрасаю мақбараларни кўркига кўрк қўшиб, бу бинолар улуғворлигини намоёйиш қилган.

Дарҳақиқат, қадимги инсонлар чизган суратларни археологлар дастлаб қоятошлар юзасида, ғорлар деворларида топганлар. Кейинчалик деворий суратлар ишлаш йирик бадий кўриниш тарзида бинолар –черковлар, саройлар, ибодат бинолари ички деворлари ва фасадларида намоён бўлади. Кўриб турганимиздек қадимги рангтасвир девор, шифт ва бошқа қурилмаларсиз мавжуд бўла олмайди[3.76].

“Маҳобатли” рангтасвир тушунчаси биноларни бунёд этиш санъати билан ривожланган услубларни бирлаштиради. Фреска, мозаика, витраж, сграффито-рангтасвирнинг бу турлари бир неча даврлар давомида биноларни беаган ва хатто бугун ҳам бу услубларга қизиқиш илгаригидек долзарб. Санъатнинг бу тури асрлар оша такомиллашиб келди ва бизнинг кунларда ҳам тобора камол топаётир.

Меъморчиликнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у ҳам техникани, ҳам санъатни ўзида мужассам этади. Бинонинг ғоявий мазмуни ва унинг бадий пластик образи, рангтасвир ҳамда ҳайкаллардан фойдаланиш архитектура билан биргаликда маҳобатли санъат турларини қўллашга ёрдам беради ва улар бир бири билан чамбарчас боғлиқ бўлган “санъатлар синтези”ни келтириб чиқаради[2.23]. Санъатлар синтези бугунги кунда бадий ечимга эришиш учун ягона асос ҳисобланади. Бунда турли хил санъат турлари бир иншоот мажмуасида бирлашиб, ўзаро уйғунлик кашф этади, бир-бирини тўлдиради ва бойитади.

Замонавий Ўзбекистон меъморчилигида аждодларимиз истеъдоди билан яратилган, меъморий ғоялар мужассам бўлган бой меросдан оқилона фойдаланиш бугунги меъморлар ва безатувчи рассомлар олдидаги масъулиятли вазифалардан бири бўлиб қолди. Ўтган даврлар меъморчилиги анъаналарига хос равишда бунёд этилган мустақиллик иншоотларидаги меъморий ечимлар ва уларга уйғунликда ишланган нақшу нигорлар бу вазифани бажаришга сидқидилдан киришилганидан далолатдир. Зеро, “Ҳозирги кунда миллий маънавиятимиз ривожини санъат, маданият намуналарисиз тасаввур этиб бўлмайди” [1.158].

Архитектура ва пластик санъатлар синтези шакллари жуда хилма-хил, улар ҳар бир муайян ҳолатда архитектор ва рассом ижодий ғоясининг ягоналиги, бирлиги билан белгиланади. Бунда маҳобатли санъат архитектура моҳиятининг ифода воситаси сифатида намоён бўлади. Архитектура ва маҳобатли санъат ҳамкорлиги рассом ва архитекторнинг, лойиҳалашнинг дастлабки босқичлариданоқ биргаликда ишлашлари билан белгиланади.

Охирги йилларда маҳобатли санъат бизнинг ҳаётимизга янада кенгрок кириб борапти. Архитектуравий биноларда, бино мажмуаларида роспись, витраж, мозаика, сграффито, ҳайкалтарошлик композициялари ишланяпти. Янги мавзулар юзага келяпти, янги тасвирий воситалар пайдо бўляпти. Меъморий бинодан ўрин олган рангасвир композициясини, маҳобатли безак элементларини шу бино умумий силуэти, шакли-шамойили, меъморий композициясига, шунингдек бино вазифасига, мазмун-моҳиятига уйғунликда ишланишига аҳамият бериш маҳобатчи рассомнинг муҳим вазифаси ҳисобланади. Яъни ҳар қандай бинони безатиш ишларини бажарувчи, унга маҳобатли сурат ишлаш ёки безак элементлари, турли нақшу-нигорлар билан тўлдирувчи, мукаммаллаштирувчи рассом олдида турадиган энг жиддий вазифа- бу, меъморий иншоот билан уни безатувчи деворий сурат ва безакларнинг ўзаро уйғунлашувини таъминлашдир.

Зеро, турли давлатлар билан бир вақтда Марказий Осиёда ҳам кенг фойдаланиб келинган, ўз ривожига эришган маҳобатли рангтасвир асарлари ва улар ўрин олган бинолар - замонавий меъморий иншоотларнинг ўзаро уйғунлашуви, санъатлар синтезини ўзида мужассам этади.

Маҳобатли рангтасвир санъати тарихига назар ташлар эканмиз, бинолар деворларида тасвирий манзаралар билан безак санъати элементлари- турли нақшу-нигорларнинг ҳамоҳангликда ишланганлигини кўрамиз. Ўрта асрларда қурилган сарой, масжид, хонақоҳ ва мақбаралар ҳам ўзининг тархи, ички ва ташқи композицияси, деворларидаги ўймакорлик қилинган ўта нафис нақш юзалари билан ўз даврига хос, бой меъморий анъаналарни сақлаб қолган. Сўнгги ўрта асрларда қурилган мадраса, сарой, мақбара, хонақоҳ обидалари эса ўзининг салобати, баланд минора ва гумбазлари ҳамда ранг-баранг хандасавий ва ўсимликсимон безаклари билан шаҳарларимиз меъморий, маданий салоҳиятини кўз-кўз қилмоқда. Уларнинг интерьерлари ҳам баҳаволиги, ранг-баранг безаклари, композицияси билан иморат ички муҳитига тантанаворлик бағишлаган[5.39]. Ҳар қандай турдаги иморат ички кўриниши ўзининг ташқи композицияси билан боғланиб келган. Иморат ташқи безаги ҳам унинг ички қисмидаги безаклар композициясини кўп ҳолларда қайтаради.

Иморат тархи, умумий кўриниши ҳамда ички кўриниши бинонинг фаолият вазифасидан келиб чиқади. Интерьер ва экстерьерлар давр ўтиши билан, инсон ижтимоий шароитининг, эътиқодининг ўзгариши натижасида шаклланиб келган. Орнаментларнинг ҳам қўлланиш тури ўзгарган, безак воситаси кенгайиб борган. Меъморларимизнинг бугунги кунда ҳам анъанавий қурилиш усулларидан фойдаланаётганлиги қувонарлидир[4.26]. Улар миллий анъаналарни тиклаш замирида янги технологияларни тараққий эттиришга эришмоқдалар. Аммо миллийлик деб бино фасадига миллий безакларнинг ва шаклларнинг тўғридан-тўғри кўчириб қўйилиши миллий меросни тор доирадагина ўрганганликни билдиради. Айниқса меъморчиликда экстерьернинг “индивидуал”лиги ва бетакрорлиги ўзига хосдир. Замонавий бинолар экстерьерларида баъзан шундай

ҳолатларга дуч келамизки, бино безак услуби умумшаҳар композициясига тўғри келмайди, бошқа ҳолатда эса бадий ечим атроф-муҳит характерига мос тушмайди. Замонавий меъморчиликда илғор миллий бадий анъаналардан ўринли фойдаланишни билиш керак. Нақшу нигорларнинг бинолар меъморий кўринишига ҳамоҳангликда, уйғунликда бўлиши талаб этилади. Шунинг учун меъморлар, қолаверса маҳобатли рангасвир усталари ўз халқи маданияти ва тарихини комплекс ўрганган ҳолда ўтмиш маданиятининг энг яхши томонларини ола билиши, унинг турли жиҳатларини умумлаштира олиши лозим.

Бугунги кунда юртимизда янги қурилаётган биноларда миллийлик руҳи сезиларли даражада намоён этилган. Биноларда ишлатилаётган миллий орнаментлар ва уларнинг замонавий кўринишдаги талқини диққатимизни ўзига жалб этади. Шунини таъкидлаш лозимки, бинода хоҳ у тарзда бўлсин, хоҳ интерьерда, анъанавий декоратив графика элементларининг замонавий қиёфадаги кўриниши биноларимизнинг кўркига кўрк қўшиб турибди.

Замонавий архитектура бинолари янгича тектоник тузилишга эга бўлиб, маҳобатли рангасвир рассомларидан янги вазифаларни ечишни талаб қилади. Биноларнинг бўш қолган деворларини ўз композицияси билан тўлдириш тушунчасидан воз кечиб, биноларнинг синтези (боғлаш, мослаш, тузиш) билан яқиндан шуғулланиш лозим бўлади[2.82].

Бинонинг вазифасига, бадий мазмунига, тузилиш ритми (вазни)га қараб композиция тузилишини ҳал қилиш зарур. Аммо маҳобатли рангасвир асари бинонинг қуруқ беағи бўлиб қолмаслиги керак. Архитектура биносига ишланган ҳар қандай маҳобатли рангасвир асарининг дастгоҳли рангасвирдан фарқи, уни бошқа бино деворига кўчириб бўлмайди. Чунки у фақат ўша бино деворигагина мўлжалланган.

Бўлажак рассом маҳобатли рангасвир композициясининг архитектура билан боғлиқ қонун ва талабларини, композиция воситаларини чуқур билиши керак. Маҳобатли рангасвир композицияси мавзуси учун композиция ишланган

бино архитектураси характери муҳим аҳамиятга эга. Бино тури, унинг вазифаси, ғоявий-эстетик аҳамияти, шаҳар қурилишида жойлашуви кабилар композиция мавзусини танлашда биринчи қадам бўлиб, архитектура билан маҳобатли рангтасвир узвий боғланишини таъминлайди.

Маҳобатли рангтасвир асари мавзусини архитектура биноси мазмунидан ажралган ҳолда, алоҳида ҳал қилиб бўлмайди[2.25]. Одатда рассомдан у ишлаётган композиция мавзусида катта ижтимоий аҳамиятга эга бўлган тарихий, фалсафий, ҳарбий, халқ хўжалиги каби мавзуларни очиб бериш талаб қилинади. Композиция ҳар қандай оддий ёки ижтимоий аҳамиятга эга бўлган биноларнинг ташқи фасадларида, интерьерларидаги катта фойелар, вестибюл, музей, кутубхона заллари деворларида бўлиши мумкин. Баъзи биноларда маиший безак кўринишида ҳам амалга оширилади.

Архитектура бинолари тузилиши ва кўриниши маҳобатли рангтасвир асарини идрок қилишга ўз таъсирини кўрсатади. Шунга кўра бино конструкциясининг моҳиятига мос тарзда ташқи ва ички муҳитини тасвирий санъат воситалари- деворий рангтасвир, наққошлик ёки ҳайкалтарошлик элементлари уйғунлигида безатилиши кўзда тутилган.

Интерьер ва экстерьернинг “мутаносиблик” муаммоси юзаки безакликка мойил бўлган советлар даври сиёсатидан кескин фарқ қилиб, мустақиллик даврида бунёд этилган ва махсус лойиҳаланган биноларда бир қадар ўз ечимини топган. Бинолар экстерьерларида уларнинг интерьерларида ишланган деворий сурат ва нақшу нигорларга мос бўлган услублар қўлланилган. Кўплаб бинолар ички ва ташқи меъморий элементларининг совуқ ёки иссиқ ранглари улардаги деворий суратларнинг илиқ-совуқ туслари билан сингиб кетади. Ҳозирги вақтда бинолар қурилишидаги меъморлар ва биноларни безатишдаги рассомлар маҳаллий халқимизнинг анъаналарини ҳисобга олиб, турли бадий воситалардан бадий тугаллик яратишга интилишмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Каримов И.А. “Юксак маънавият енгилмас куч” Тошкент, “Маънавият”, 2008, 176 б.
2. Степанов Г. В содружестве с архитектурой. Л: “Художник РСФСР”. 1966, 94с.
3. Г.А.Пугаченкова, Л.И.Ремпель. Очерки искусства Средней Азии. Т: Искусство. 1982, 288 с.
4. Бобожонова Г.И. Принципы взаимодействия монументального искусства и архитектуры. Архит. и стр. Узбекистана. Ташкент 1983, №6 стр 26-28
5. Д.Н. Султонова. Ўзбекистон меъморчилигида деворий рангасвирни уйғунлаштириш тамойиллари (шаклланиш ва тараққиёт йўллари) номз. Диссерт. Т-2004, 209 б.

